

örökség gondolati tartalmától igen erős érzelmi tartalom fűződik március 15-éhez; ez szinte teljesen független attól, ami annak idején 1848-ban történt és ami közben történt. Következésképpen, ha most méltón akarunk ünnepelni és azt szeretnénk, hogy a naptárban március 15. végre a helyére kerüljön, akkor a bensőségességet kell felerősíteni, ami természetesen a legnehezebb. A mai érzelmi szükséglet is azt diktálja, hogy a márciusi örökség lényegének a nemzeti önértékelést, a helyes, a pontos nemzeti önértékelést tartjuk, azonkívül hogy megemlékezéseinkben helyet kapjon – hangsúlyosan – a nemzeti egyetértés, a bizalom és a józan önbizalom.

Festészet, zene, művelődés

Incze János Déssel beszélget Beke György

■ *Annyira hűséges fia ennek a városnak, ahol a két Szamos s annyi erdélyi sors, élet és tanulság találkozik, hogy a családjától örökölt nevét megtoldotta még egy „utónévvvel”, lett belőle Incze János Dés. Nem különcködésből, hanem mivel mikor elindult a művészpályája, még vagy négy Incze nevű képzőművész állított ki, felületes ítések ne cseréljék össze őket. Mintha Incze János képeit össze lehetne téveszteni!*

Műtermedben itt, Dés városában, egészen közel került egymáshoz két munkád. Egyik az Opus 4-es, 1930-ban készült kisméretű festmény, falusi nagyvásár, kóberos szekerek, árúikat kínáló vándorkeveskedők, kaosztáskosfák. Nem messze tőle, „térben” persze, az állványon most készülő képed Velencéről. Ez hányadik munkád, János?

Ez még nem kapott számot. Majd a végén, ha elkészül. Hátha nem is lesz belőle semmi. Nem iszom előre a róka bőrére... A számozásban pedig ne láss semmiféle nagyképűséget. Egyszerű rendtartás. Barabás Miklóstól tanultam el. Mikor olvastam emlékirataiban, hogy számozta a munkáit, így hogy: Károly György (csak fej), vagy Katona Zsigmond (emlékezetből), s eljutott a 3146. sorszámig, arra gondoltam: igazán pedáns ember volt, nemcsak a portréinak aprólékos kidolgozásában, de élete műveinek számontartásában is. Én nem vagyok annak a stílusban a követője ecsettel, amit Barabás Miklós művelt, s mikor emlékiratát olvastam, még csak nyolcvan képem ha volt, de azt mondtam magamban, jó már kezdettől tudni, hogy mit végez az ember...

■ *Mondd János, hány dési képet festettél eddig?*

Fontos a szám? Ha éppen akarod, meg is mondhatom.

■ *Csak éppen nem lenne teljességgel biteles számítás, mivel alighanem minden képeden ott van Dés, akármelyik várost ábrázolják is. Ott érezhetem dési utcák, sarkok, házak, emberek ihletését, hangulatát.*

Nagyon érdekes város ez, nem is vágytam elmenni innét soha, miután 1935-ben ide helyeztek, tanítói diplomával a zsebemben. Pedig nyílt volna út a számomra el innen, máshova, akár egyenesen Budapestre is. Az itteni református fiúiskolában olyan növendékeim voltak, akiket már csaknem öt éve tanítottam, egészen kicsi koruktól, nagyon összeszoktunk. 1942-ben betoppant hozzám egy tanfelügyelő, egyenesen a minisztériumból. Leült és végighallgatta az órámat. Aztán felállt, s azt mondta, hogy abban az évben vagy kétszázötven iskolában ellenőrizte az oktatást, de sehol nem talált ilyen kedvesen összenőtt társaságot, ahol mester és tanítványok ilyen szépen dolgoznak együtt. Volna négy üres katedra Budapesten, az egyikkel szolgálati lakás is jár. Ad egy papírt, írjam alá, és tíz nap múlva kezembem lesz a kinevezésem. Akkor ezek a kicsi dési síkátorok ideződtek fel bennem, a dombra-hegyre mászó utcácskák, az ide-oda dülöngélő házak, ahogy én láttam őket, a jellegzetes dési tájak és az emberek, igen az emberek, az utcák proletárgyermekekkel. Nagy Lajikákkal és Szabó Lacikákkal, s azt feleltem a tanfelügyelőnek, hogy köszönöm a bizalmat, de nem megyek el innen.

■ *Mintha a kép, az ecset nem lenne elegendő életérzésed kifejezésére, könyvet is írtál életedről s főként Désről, az Onarcképet, amely 1982-ben jelent meg, a Kritérionnál, jellegzetesen Incze János-i alcímmel: „Lelátás hat évtized tetejéről”. Ebből a könyvből tudom, hogy nemcsak ez a bizonyos tanfelügyelő látogatott el akkoriban hozzád, hanem a*

korszak nagy prózaírója, Móricz Zsigmond is. Véletlen volt a látogatása éppen a te iskolában, mégis, ahogy leírod, olyan érzésem támadhat, hogy az egész „ki volt csinálva”, hiszen miután beinvitalod a szobádba, ott éppen a Kelet Népe szárait láthatja az asztalodon...

Pedig szóról szóra így történt. Éppen énekórát tartottam, a gyermekek szívesen fújták, élvezet volt számukra a népdal. Az ablak nyitva. Látom, hogy jön egy köpcös ember. Kolozsváron már láttam volt, a könyvnapon, amint dedikált. Dérsre író barátja, Daday Lőránd hívta meg. De az állomáson nem várta senki, a Daday lakásán sem találta otthon a házigazdát, hát sétált egyet a városban, ki a Fő térre. Nagyon szép gyermekhangokat hallott, azt mondta, egy parasztdalt énekeltek, az énekszó elcsalta hozzám. Hogy ragyogott a szeme, ha láttad volna, mikor kicsi diákjaim az ő kedves parasztnótáját énekeltek!

■ *Ha elfogadom Oscar Wilde véleményét, hogy a művészet elsősorban mindig a néző tükrözi vissza, akkor meg kell kérdeznem, hogy milyennek látják magukat a désiek ezeken a képeken? Nyilván jó néhány kiállításod volt fogadott városokban.*

A désiek nem ismernek magukra a képeimen. Nem jutnak el addig a felismerésig, hogy ezek a figurák ők, vagyis – mi vagyunk. Nem így állunk az irodalommal is? Valaki azt mondja, hogy ez a vers csúnya. Hát ha nem is verssel, hanem az illető ízlésével van baj? Valakinek nem tetszik egy festmény. Vajon csakugyan nem jó a kép? Vagy a néző látása beszükkült, maradi, mit tudom én mi... A kép előtt a néző mindig vizsgálzik.

■ *Hát a festő nem vizsgálja a képeivel?*

Az író is! Hogy is mondta Flaubert? „Bovaryné én vagyok!” Ezért merem mondani én is, hogy ezek a képek én vagyok!

■ *A festményeidről hiányoz fényekről és árnyékokról Szabédi László írt elmarasztaló bírálatot a Bolyai Tudományegyetem által rendezett kiállításod nyomában támadt vita során. Úgy vélte, hogy ha egy képeden nincs fény, akkor nincs Nap az égen, ezért nincs árnyék, de így megbomlik az élet „egysége”. Bekapcsolódott a vitába Nagy István, az akkori idők irodalmi „nagyhatalma”, neki maga Dész nem nagyon tetszett, kisszerű városnak találta, ipar nélkülinek, szellemi lendület nélkülinek, ahol a főtéri templom urálja a városi tájat. Még Sztálinra is hivatkozott nagy nekibuzdulásában. Mindeme támadásokra – ezeket részletesen megírtad könyvedben – legfőbb pártfogód, a régészet és a művészet egyképpen kiemelkedő tudósa, László Gyula, akkoriban a kolozsvári magyar egyetem tanára válaszolt okosan, hatásosan. Engem most az érdekelne, hogy milyen személyes kapcsolatban maradtál az elmarasztalóiddal, Szabédiéval, Nagy Istvánnal? Ez a korszak emberi és művelődési viszonyaira is „fényt” vethet.*

Minden festő el lehet készülve arra, hogy embertársai között vannak olyanok, akiket érdekelnek a munkái, másokat nem érdekelnek vagy nem értenek egyet a festő stílusával, ábrázolási módjával, úgy érzik, hogy a mű nem szól hozzájuk. Nagyon szerettem Szabédi Lacit, igen jó viszonyban voltunk egymással, én nagyra becsültem az ő verseit, ő az én képeimmel nem értett egyet. Azt képzelte, hogy a festmény is úgy készül, olyan esztétikai szabályok szerint, mint nála a vers. Nagy műveltsége is gátolta, igen ezt így érzem: a műveltségének a szemüvegén át nézte a képeimet, és ez a szemüveg talán nem az eredeti színeket mutatta. Én ezt tudomásul vettem, László Gyula pedig érvelve válaszolt neki az *Utunkban*. Addig jó viszonyom semmit sem változott Szabédiéval. Még Nagy Istvánnal sem. Csak éppen csodálkoztam, hogy a Nagy István írásainak gyakran ugyanaz a környezete, az utca, a proletárvilág, ami az én festményeimnek, mégis idegenek maradtak neki az én képeim. Ez azonban, mondom, jó viszonyunkat nem zavarta meg.

■ *Hány tárlatod volt eddig összesen?*

Biztosan volt vagy tizenöt vagy tizenhat, nem számoltam össze őket. Arra emlékszem, hogy a legelső 1942-ben volt, addig már sok képem elkészült, köztük számos dési ihletésű. Mert el kell mondanom azt is, hogy 1940-ig minden nyarat Nagybányán töltöttem, a festőtelepen. Désen ismerték a képeimet és a leányiskola szép, nagy tornatermét kaptam meg a kiállításom számára. Több mint hatvan képeimet mutattam volt be azon alkalommal.

■ *Incze János Dész festményein vissza-visszatérő motívumok a bivalyok. Falvaink életének egyféle, egzotikus színelője a bivaly, még itt, a Szamos mentén elég gyakori is.*

Nagybányán az állomástól Kővárhosszúfal felé vivő út mentén volt egy kávéval, náddal tele mocsaras rét, az úgynevezett Bivalyrét. Egy kánikulás délután a város központjában Ziffer mesterrel találkoztam össze. „Tudja kérem, mondta, valaki bivalyos képet kért tőlem. Ki kellett menjek a Bivalyrétre.” Gyalog, kedves mester? – érdeklődtem. „Hát mivel, Incze

úr, nem telik az én zsebemből fiákerre." Előttünk volt egy kis szabad hely a földön, zöld papírra vagy hét jegyzetét rakta ki, a Bivalyréten készítette őket akkor délután...

Negyedik elemista korom óta ismerem Ziffer Sándort. A Zazar hídtól jobbra az első ház volt az övék, onnan háromszáz méterre állott egy malom, csúnya malomudvarral, de rengeteg festeni való akadt benne. Sokszor álldogáltam a mester háza előtt – az én falum, Szinerváralja nincs messze Nagybányától –, tisztas távolságból követtem, mikor a mester kijött a kapuján, majd felállította az állványát. Odasomfordáltam a háta mögé. Mikor aztán 1935-ben, nyáron jelentkeztem a bányai festőiskolába, ő válaszolt a levelemre, hogy a szabadiskolát mindenki látogathatja, ha egyszer s mindenkorra 250 lej beiratkozási díjat fizet, s a modell költségeihez minden hétfőn rendszeren hozzájárul. Mikor megérkeztem a festőiskolába és elébe álltam, azt mondta: „Hát én ismerem magát, sokszor álldogált a hátam mögött”. Életem legszebb időszaka volt az a száz-százötven óra, amit alkalmam volt Ziffer mester közelében tölteni.

■ *Korrigált is téged?*

Minden kedden és pénteken bejött egy-egy órára, másfél órára, olyankor elébe raktuk a dolgainkat. Öröm volt hallgatni a korrektúráit. Nagyon jó Hollósy-kritikák voltak ezek, persze, Párizssal és Münchennel megtoldva. Engem különösen kedvelt. Egyik pénteken nem tudott bejönni, beteg lett, azt üzenté, hogy ha akarok, szombaton délután menjek el hozzá, haza, szívesen megnézi a munkáimat.

■ *Mikor a harmincas évek közepén ide kerültél, hány lakója lehetett Désnek?*

Nem tudom, mert Dés olyan hely volt, ahol mintha titkolták volna a lakosság számát. Azt tudom, hogy két magyar református felekezeti iskola működött, a fiúiskolában 180 diák tanult, a leányiskolában vagy 200–250, a római katolikus iskolában jóval kevesebb.

(Könyvében Incze János szellemesen villantja fel Dés változásait az utóbbi négy évtizedben: „Aki Kolozsvár felől jövet a Bungur-erdő felé felkanyarodik a kis dülőútból átvedlett autóútra, hirtelen azt sem tudja, hol jár: a nemrég kopasz dombokon Dés City áll előtte, a blokknegyed, egy hirtelen kinőtt új város! A Fő tér egyik oldalán ultramodern, hételemes szálloda – kacsalábon forgó várfele, mintha Párizsból, de inkább Chicagóból hozták volna ide, csak ha száz méterrel odébb megy az ember s a törvényszék háta mögött lévő árvacsalan-, késérulapu-tenyészetet megpillantja, jó észhez. A Szajka-patak fegyelmezett betonmederben – elköltözött a régi helyéről, a százhusz éves régi kórház mellé szép, modern ötemeletes újat építettek. Autóbuszok járnak, van egy célszerű szép buszállomás is.

A nagyipari fejlődést a cellulóz kombinát képviseli, dicsérték, mert naponta hét vagon fát dolgoz fel, szidják, mert bűdös gőzével fertőzi a levegőt.

A technika fejlődése során egy egész sereg kisipari szakma megszűnt. Nincs többé szítás, gubás, tímár, a piacon nem sürgölődik tepsije között a hurkás-pecsenyés asszony. Désnek híres fazekescéhe volt, ma még él két igazi fazekas, de egy faipari üzemből mentek nyugdíjba... Néha Bányáról jön egy fazekas a dési piacra. Kefekötő és kalapos van még egy-egy, de már öreg emberek, szalmakalapot sem csinálnak Désen, sem cirokseprűt – mint a csemegét kapkodják szét ha pár tucatot hoznak valahonnan. Fésűs van egy, de mint kárpitós dolgozik egy üzemben, nincs pogácsás sem. Tordáról jön ritkán a keddi vásárra, szíjgyártó, kötélverő, takács már kifogyott. Szűcs van néhány, de nem dolgozzák a szép régi mintákat, csak egész egyszerűeket. Egy kádár a bútorgyárban munkás. A híres egyemeletes csizmadiaszínből lábbelijavító részlegek vannak, csizmát rendelésre még készítenek, de inkább gumicsizmában jár a nép.

Van egy jó kenőember: rándulást, ficamodást, csigolyaferdülést a hüvelykujjával helyreugrat, még a kolozsvári pffessor is küldött hozzá betegeket... van egy állatgyógyító, -herelő ember is, de a kappancsináló asszony meghalt, anélkül, hogy utódot hagyott volna reánk... Van még – a piacon is árul – főtt burjánleveleket ajánló asszony; szerinte torokfájásra nagyon jót tesz, ha fél kanál porcukorra petróleumot önt s bekapja. Akinek meg fáj a hasa: tapogassa, meleg fedővel borogassa.”)

■ *E dési metamorfózis felkelti a kíváncsiságomat: hát a közművelődés milyen volt s milyenné változott? Kaszinó, könyvtár, kórus volt-e ebben a városban valaha?*

De még mekkora hagyományuk volt itt. A múlt század vége felé, 1896-ra készült el az úgynevezett Csizmadiaszín, annak a végében volt a Polgári Kaszinó, nagyon jó férfikar működött benne. Az egyik tanítókollégám, Béczi Ernő volt a karmestere. Voltak Désen színjátszó csoportok, az egyházaknak külön ifjúsági egyesületeik. A román gimnáziumnak is nagyon jó kórusa volt, meg kiváló rajztanára. Egyszerrel élénk művelődési élet volt akkoriban Désen. Velem egy hónapban jött a városba Bányai Ferenc segédlelkész, ő

szegénysorsú teológus korában gyakran stáztált a kolozsvári magyar színházban, értegetett a rendezéshez is, jó darabokat tanított be az ifjúságnak, én meg az éneklést vettem kézbe. A két református iskola tanulói közül vagy 250 tagú énekkart válogattam össze. Más előadók helyünk nem volt, csak a hatalmas református templom, amely ott áll Dés főterén, annak is a hajdani sekrestyeresze kitűnő akusztikájú, sokszor szerepelt ott Bécsi Ernő polgári dalköre is. Tartottak színelőadásokat, voltak persze táncvigalmak, amiket kedves műsorok vezettek be. Hát ilyen családias jellegű művelődési életünk volt.

■ *A kórusoddal miket énekelte? Mórícz Zsigmond látogatása jut eszembe, mikor is az órán a kicsi diákok népdalokat énekeltek, az csalta be oda az írót. Mikor jelent meg Désen a magyar népdal, Bartók és Kodály?*

Családias jellegű volt Dés művelődési élete, mondom, de jócskán kispolgári színezetű. Az iskolákban azonban a fiatal tanítók révén egészségesebb szellem kezdett terjedni.

■ *A legtevékenyebb fiatal tanító alighanem éppen te voltál.*

Szerencsém volt, hogy kiváló pesti zenetanárokkal ismerkedtem össze, *Éneklő ifjúság* címmel nagyon jó havi folyóiratot adtak ki rengeteg kottával, külön gondoltak a gyermekkarokra is. Híve lettem az újfajta énekeknek. Tapasztaltam, hogy a gyermekek nagy szeretettel tanulják és éneklék a „parasztdalokat”. Jókédvet váltottak ki a népdalok, nagy erő volt bennük. Igen ám, de az iskola vezetősége régi vágású emberekből állott, azt kérdezték tőlem, hogy mit akarok ezekkel a „görbe nótákkal”, ezek nem szépek, maradjanak csak meg én annál, hogy *Kis lak áll a nagy Duna mentében...* Szép iskolai dal a Petőfi-vers is, de eljött a népdalok ideje, feleltem. Nagy szerencsém volt azzal, hogy a leányiskola igazgatónöje rendkívül művelt nő volt, ő aztán leszerelte nehezen kezelhető előjáróimat. Ugyanis maga az esperes, az iskolaszék elnöke ellenézte a népdalokat, pedig saját magát büszkén nevezte szilágysági parasztembernek... Végül a templomba is bevihettem ezeket a „görbe” nótákat. Mikor a gyermekek belekezdtek, hogy *Erdő mellett estvéledtem, subám fejem alá tettem*, én is elcsodálkoztam, lám, ez az egészen egyszerű, egyszerű dalocska milyen hanghatást tesz akkor, mikor egy nagyon jó akusztikájú teremben 250 gyermek ajkán csendül fel. Az esperes úr is elámult és kezdett szelidülni. Megengedte, hogy énekes ünnepélyt rendezzünk a templomban, világi dalokkal. Aztán elhívtak a polgári leányiskolába, ott láttam meg jövődó feleségemet, akkor még diákleánya volt, náluk is kórust vezettem. Tanított ott egy rendkívül művelt tanárnő, a neve Rácz Anna, éveken át nevelősködött Bethlen grófnéknál, a későbbi főispánnál, ez a pipiskélő kisasszony mellettem állt, mikor a leányiskola vagy százötven tanulója begyűlt a terembe, ahol nekem éppen kiállításom volt, s elkezdtem nekik egy népdalt tanítani. „János – mondta Rácz Anna tanárnő –, hát maga mit tett, miféle tüzet gyújtott ezekben a leánykákban, akikből nem vagyok képes egy szót kiszedni, most meg nézze, úgy ragyog a szemük, mint a parázs. Mit tett velük?” „Én semmit – feleltem –, hanem a népdal, az igen, annak ilyen nagy az ereje.”

■ *Désnek nemcsak jeles festői voltak, de „saját” írója is, Daday Lóránd, aki Besztercén született ugyan, de írói, tanári, közéleti tevékenysége egyképpen Déshez kötötte, sőt, közvetlenül 1944 őszén, a történelmi fordulat után a város polgármestere is volt. Milyen viszonyban voltál vele?*

Bátran mondhatom: nagyon jó viszonyban. Pedig a képeim meglehetősen idegenek maradtak számára, ha nem is annyira, mint Szabédi László ízlésének. Megérezte és tisztelte bennem a művészt s ez a legtöbb: a negyvenes évek elején tanfelügyelők lettünk mind a ketten. Pontosabban ő előbb, majd én az ő javaslatára. Úgy volt szokásban, hogy a jó pedagógusok közül kiválogattak hatot, Szolnok-Doboka megyét felosztották hat körzetre és ezekre a tanítókra bízta az oktatás ellenőrzését. Az én körzetem központja Nagyilonda lett. Előbb morogtam Dadaynak, aki a bécsi döntés után megyei tanfelügyelő lett, hogy én festeni akarok, nem jegyzőkönyvekkel bajlódni. Azt mondta, hogy János, fogadd el, te jól tudsz románul, szót fogsz érteni a román tanítókkal, nehogy olyan valaki jöjjön helyetted, aki nem tud szóba eszkedni a román tanítókkal, nem érti meg a román gyermekeket s több bajt csinál, mint hasznot.

■ *Félbeszakítanálak: Nagyilonda járás tudtommal szinte teljes egészében román népességű. Negyven és negyvennégy között ebben a járásban román tanítók tanítottak?*

Persze, hogy román tanítók, román iskolákban. Mikor az egyik iskolába először beléptem, láttam, hogy furcsán, félve fogadnak engem, a „magyar tanfelügyelőt”, de ahogy a gyermekekhez románul szóltam, mindjárt megbarátkoztak velem, kellemes légtör alakult ki körülöttem. Iskolai vizsgálataim általában nagyon szépen folytak le, sőt, 1945 után jöttek

hozzám egykori román kollégáim, hogy Incze úr, ha valami baja esnék, csak szóljon nekünk, felverjük mi az egész járás román tanítóóságát magáért, meg fogjuk védelmezni mindentől.

■ *Állami vagy felekezeti iskolák voltak ezek?*

Természetesen állami iskolák.

■ *Jól tudsz románul?*

Anyanyelvemen tudok legjobban. De a románt is majdnem anyanyelvi fokon bírom. Tudok még olaszul, franciául és úgy közepesen németül is.

■ *Könyvedben azt írod, hogy 1944 őszén te csináltál Dadayból dési polgármestert. Miként történt ez?*

Kedves furcsaság volt az, meg sem eshetett volna másként, csak akkor, 1944 őszén. De valamivel előbből kell kezdenem... Könyvemben megírtam, hogy miként hagytak ki engem 1940 és 1944 között a magyar hadseregből és így a háborúból is. Még a félelmetes SAS-behívóra sem kellett bevonulnom. Így 1944 őszén, a front tavonulása után én maradtam Szolnok-Doboka megyében az egyetlen férfi, aki a tanfelügyelőség dolgait tovább intézhette, mivel ismertem a tanügyi problémákat. Az orosz parancsnok egy pénzügyi tisztviselőt választott maga mellé tolmácsul, mivel az illető az első világháború idején vagy négy éven át orosz fogságban volt. Hát ennek a pénzügyi embernek a közvetítésével meghívták a szovjet parancsnokságra, elmondták, hogy jó véleményük van rólam, demokratikus magatartásomról, végezzem tovább a megye magyar iskoláinak a felügyeletét és ugyanakkor nevezek meg egy román kollégát, akit alkalmasnak gondolok a román iskolák tanfelügyelőjének. Mindezt minél előbb, mivel szeptember hónapban meg kell nyitnunk az iskolákat. Ez eddig rendben lett volna, de hozzátették, hogy szükség van egy polgármesterre is, magyar ember legyen, mert román jelölt már van egy hasonló tisztségre, kellene továbbá egy magyar alispán, mivel román főispán már van, s hogy el ne feledjék, egy magyar rendőrkapitány is kellene, mert román már van, orosz is van, csak magyar nincs még. Én soha nem foglalkoztam efféle közigazgatási ügyekkel, mosolyogva jöttem el a szovjet parancsnoktól. Csakhogy, gondoltam, ezek az emberek komolyan kérik a segítségemet, nem lehet egy mosolygással elintézni. Törni kezdtem a fejem. Alispán? Erre olyan valaki kellene, aki jól ismeri az egész megyét. Itt van Antal Dani, aki az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület kirendeltségének vezetője, ismeri ő a megye minden barázdáját. Elmentem hozzá s megkérdeztem, hogy vállalná-e. Elvállalta. Volt egy kiváló román kollégám, azt ajánlottam tanfelügyelőnek. Polgármester? Annak a városi ügyeket kell alaposan ismernie, Daday alkalmas lenne. Ő is vállalta. Volt egy nagyon demokratikusan gondolkodó, mindenkiel szemben pártatlan, igazságos ügyvéd barátom, Balogh Pista, törvényszéki ember, éppen rendőrkapitánynak való. Másnap délelőtt elvittem a listát a szovjet parancsnokságra, délután ki voltak nevezve.

■ *Daday sorsát később is nyomon követted?*

Hűséges polgármester volt, már ameddig hivatalban maradt. Mikor a felrobbantott Szamos-híd helyébe másikat kellett állítani, meghozzá gyorsan, maga is fejszét vett a kezébe.

■ *Nem annyira átmeneti polgármesterkedésére gondoltam, hanem irodalmi meghurcoltatására...* (Az ötvenes évek elején, az intézményesített bizalmatlanság légkörében Daday Lóránd egyike lett a dogmatikus elfogultság céltábláinak. *Malomszeg* címmel kiadott novelláit az *Előre* alkalmi névtelenje – a cikk ugyan alá volt írva, de a fogalmazás más tollától származott – heves indulattal támadta meg, irodalmunk és olvasóink tisztánlátását feltve attól a Dadaytól, aki jóval 1944 előtt a régi *Korunk* munkatársa és Gaál Gábor barátja lett. Akkoriban az irodalmi támadások nemigen maradtak következmények nélkül, a nagy seprés szele még Gaál Gábort is megérintette ebben az ügyben is, Daday pedig 1954-ben meghalt, hatvanegy éves korában.)

Tudtommal tanárkodott végig a dési liceumban. Egyébként is, mindig volt mit aprítania a tejbe.

■ *Neked magyarázom, hogy néha nem ez számít igazán?*

Látszott rajta, bántja, hogy nem bíznak benne, úgy érezte, hogy nagyobb hasznát is vehetné neki az épülő világ. Igaz az is, hogy Lóránd elég önfejű volt, trefába csomagolva, de mindig megmondta a véleményét az embereknek. Ahogy a latin mondás tartja, kacagva mondjuk meg az igazat. Ez sok embernek nem esett jól, és amikor úgy fordult a sorsa, akkor biztosan szándékosan nagyobbat ütöttek rajta, mint ahogy még szerintük is kijárt volna.

■ *A kórusod tovább működött-e, miután tanfelügyelő lett belőled?*

Szerettem volna én sok mindennel foglalkozni, például színdarabokkal, de a piktúra nem

hagyott időt erre. A kórus volt végig a fő mozgásterem, de néha a zenére is csak éjszaka jutott időm.

■ *Éjszaka?*

Persze, nézegettem a kottákat, gyönyörködtem bennük. Kihallottam belőlük a művet. Van egy ilyen kedves „könyvem”, 34 oldalas, naponta „olvasgatom”: Johann Sebastian Bach úr 271 koráldallama. Elég belelapoznom, örül a lelkem...

■ *Ha a piktúra időt engedne neked, járhatnál-e magyar színházi előadásra Désen?*

Múltkoriban a nagybányai magyar műkedvelők voltak itt, Molière-darabbal. Csak hallottam róluk, nem láttam őket. Nekem már nemcsak a hónapjaimmel, de a heteimmel is számolnom kell, hiszen betöltöttem a hetvenhetet, és annyi még az elvégeznivalóm.

■ *Milyen a mostani dési magyar műkedvelés?*

A közművelődés más jelleget kapott. A tévé tette volna? Egy időben a magyar nyelvű szabadegyetem vált rangos fórummá nálunk. A *Korunk* folyóirat patronálta, küldte a kolozsvári előadókat, professzorokat, írókat, művészeket.

■ *Kedves János, ha egy olasz vagy francia művész kollégád toppana be hozzád azzal a kéréssel, hogy mutasd meg neki Dés műemlékeit meg más nevezetességeit, hová vinnéd?*

Sok műemléket nem mutogathatnék neki. Ami különleges szépség, az a főtéri református templom. Állítólag ugyanaz a mester építette, aki a kolozsvári Farkas utcabeli öreg templomot. Nagyon elegáns gótika. Eleganciáját az adja meg, hogy felfelé menő része jóval nagyobb, mint az, amelyik a talajon foglal helyet. Nagyon szép gótikus templomnak tartják a milánói dómot, de szerintem az egy nagy hombár, mert borzasztó nagy az alapterülete és ezért a magassága szinte nem is vevődik észre. Márpedig a gótika merész magasba törés... Templomunk belsejében is ott látni az elegáns gótika nyomait, a karzatmaradványokat lóhereíves kőfaragással a XV. század végéről. Jól összesimulnak Umling Lőrinc reneszánsz virágmintáival.

■ *Ez a templom, amely annyira hozzátartozik az életedhez – lévén hosszú ideig a kántora –, festményeid nem jelenik meg.*

Csak részleteket festettem meg belőle, a bástyákat, azokat is, ha embereket állíthattam eléjük. A százados köveket csodálom, de festőként az emberek érdekelnek igazán. Ezért aztán az érdeklődő franciát vagy olaszt elvinném a fejedelmek egykori szállásához is, a templomtól északra, de még inkább a régi kedves városrész, a Mulató maradványaihoz. „Mulatónak” hívják az itteni magyarok. Mikor ide kerültem, jó kétszáz éves kocsmák álltak még benne; plebejus és patricius épületek, amelyeket azóta lebontottak.

■ *Désen született Pápai Párizs Ferenc, aki a neked is oly kedves nagyenyedi kollégiumnak volt a diákja, később a tanára s aki – Bod Péter Magyar Athenásának jellemzése szerint – „sok jó könyvet írt és fordított a’ maga Nemzete hasznára”.*

Jó lenne tudni, hol állt a szülőháza... De azt a képzeletbeli franciát vagy olaszt kivinném ide, a szomszédos Szentbenedekre, a Kornis család kastélyához. Sarokbástyás kolostorerőd, bencés alapítás várkastéllá átalakítva... Reneszánsz kaputorony... Örökös egyszarvú... Mégsem vinném el oda, miért lássa embernagyságú gyomerdőben...? Az aztán groteszk látvány, barátom, az idővel viaskodó egyszarvú! Mintha a boszorkányok ideje támadna fel.

■ *Egykori iskolához nem vinnéd el a vendégedet? Oda, ahol Móricz Zsigmond meglátogatott.*

Autójavító műhelybe? Azt rendeztek be oda, mert jó tágas az udvara, van helyük az autóknak.

■ *Önarckép című könyvedet 1980-ban fejezted be, akkor az ezredik munkádnál tartottál. Most készülő velencei képed az 1500. lesz. Mennyit dolgozol naponta?*

A piktúra elsősorban nem szorgalom kérdése. Néha két-három kenéssel többet haladok, mint hosszú órák munkájával.

■ *Mi a pihenésed az örökös munkában?*

Maga a festés. Ha kedvemre tehetem. Bámultam Ziffert, panaszkodott nekem, hogy Incze úr, még a szakácsnak is képpel fizetek, még a cipésznek is, felüdülés számomra, mikor önarcképet festek, akkor csak magam vagyok és a kép, meg a festés öröme.

■ *A zenére gondoltam volna...*

Beleértendő az is... Néha, reggeli ébredés után a sóhajtásomban is egy-egy dallamot ismerek fel, az aztán velem marad egész nap. Zene nélkül nem tudnék élni...